

УДК.631.115

DOI: <https://doi.org/10.32782/CMI/2021-1-5>

Гальцова О.Л.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри національної економіки, маркетингу
та міжнародних економічних відносин,
Класичний приватний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУТІ ТА УМОВ ВИНИКНЕННЯ АСОЦІЙОВАНИХ ФОРМ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

У статті розкрито суть та особливості виникнення асоційованих форм аграрного бізнесу, економічний зміст та передумови виникнення підприємницької активності у системі аграрного бізнесу, соціально-економічні передумови виникнення асоційованих форм аграрного бізнесу в умовах вертикальної інтеграції товаровиробників.

Ключові слова: аграрний бізнес, вертикальна інтеграція товаровиробників, асоційовані форми аграрного бізнесу, підприємницька активність.

Galtsova O.L.

Classical Private University

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE ESSENCE AND CONDITIONS OF OCCURRENCE OF ASSOCIATED FORMS OF AGRICULTURAL BUSINESS

The article reveals the essence and features of the associated forms of agribusiness, economic content and prerequisites for entrepreneurial activity in the agribusiness system, socio-economic preconditions for the emergence of associated forms of agribusiness in the vertical integration of producers. It is proved that the final stage of agrarian reform in Ukraine should be characterized by a high level of civilization of business relations, further integration and formation of associated forms of agrarian business, development of business structures in serving the needs of agriculture, rural population, employment. Vertical integration as the basis of agrarian business leads to the emergence of agricultural cooperatives as a form of pooling the capital of entrepreneurs interested in achieving certain socio-economic results that can only be achieved through joint action. Based on the study, it was concluded that the more the producer pays attention to the development of agricultural production, the less time and opportunities he has to operate effectively in other, related areas. Thus, the development of production for the commodity producer naturally becomes an alternative to successful market activity, which, ultimately, determines the efficiency of the entire economy. In view of this, the problem of combining production and market activities, agricultural producers can solve by reaching such a level of production that will allow to maintain their own specialized supply services and sales networks, processing and other enterprises. However, there is an optimal size of production, and the growth of agribusiness is not necessarily more efficient and effective, the diversification of activities impairs manageability. The second way to find opportunities to combine production and market activities is to use the services of market intermediaries on a contractual basis. Since all intermediaries work for profit, the interests of the producer are in conflict with the interests of intermediaries. In contrast to the first two, the third way in which agricultural producers can not only ensure the harmony of production and market activities, but also become equal, competitive market participants – is the way of vertical integration and creation of associated forms of agricultural business to penetrate into agricultural production of the sphere of activity to ensure control over the movement of products created in the economy and to make a profit.

Keywords: agrarian business, vertical integration of commodity producers, associated forms of agrarian business, entrepreneurial activity.

Постановка проблеми. Формування нової системи господарювання в Україні пов'язане зі зростанням підприємницької активності в усіх сферах економіки. У процесі розвитку аграрного бізнесу постають численні проблеми, обумовлені як об'єктивними факторами загального стану економіки, так і суб'єктивними. Найголовнішими з них є недосконалість, а інколи й суперечливість нормативно-правової бази, нерозвиненість або відсутність ринкової інфраструктури, доступної системи кредитування і фінансування аграрного бізнесу, недостатнє інформаційне та консультативне забезпечення, низький рівень професійних знань.

До числа проблем, які потребують нових методологічних підходів щодо їх вивчення і вирішення, належить проблема формування нового типу відносин агропромислової інтеграції і виникнення на цій основі асоційованих форм бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку аграрного бізнесу знайшли відображення в працях В.В. Зіновчука, М.Й. Маліка, В.Я. Меселя-Веселяка, В.В. Юрчишина, П.М. Макаренка, М.Х. Корецького, В.П. Мартянова, та інші [1–8].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проте в науковій літературі з даної проблематики приділяється мало уваги аналізу суті та форм прояву аграрного бізнесу як результату вертикальної інтеграції на різних стадіях процесу відтворення в умовах зміни парадигми аграрної економіки України та регулюючого впливу на неї державних та ринкових інститутів. В науковій літературі недостатньо розкрито механізми оптимізації процесів участі товаровиробників у капіталі асоційованих підприємств.

Цілі статті. Визначити суть та форми прояву аграрного бізнесу, ясувати передумови мотивів асоційо-

ваної участі в капіталі та виявити особливості становлення і закономірності розвитку аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агробізнес є досить складною сферою наукових досліджень із власним соціально-економічним змістом, практика аграрного бізнесу має властивий лише для нього механізм функціонування, обслуговування об'єктами інфраструктури, формування підприємницького типу мислення, державного та ринкового регулювання. Разом з тим суть та форми прояву аграрного бізнесу є похідними від загального трактування бізнесу. Якщо поняття «бізнес» отримало значне поширення ще на початку ХХ століття, то поняття «агробізнес» є відносно новим. Поряд із проблемами аграрного бізнесу йшло обговорення суті та значення вертикальної інтеграції. Сучасні зарубіжні автори до агробізнесу відносять фермерську діяльність, матеріально-технічне забезпечення фермерів, переробку та продаж сільськогосподарської продукції. На думку Дж. Девіса-Хавада, до системи агробізнесу належать усі підприємства, які пов'язані з постачанням ресурсів у сільське господарство, виробництвом продуктів і волокна, переробкою, зберіганням і розподілом вироблених продуктів. Вітчизняні вчені вважають, що агробізнес є формою підприємницької діяльності у сфері виробництва засобів для аграрного сектора, у сільськогосподарському виробництві, у сфері переробки і реалізації продукції, агросервісного обслуговування виробників, можна зустріти твердження про те, що агробізнес являє собою економічні відносини між людьми з приводу організації власної справи, пов'язаної з використанням землі з метою отримання прибутку.

На підставі аналізу різних точок зору вітчизняних та зарубіжних учених можна зробити висновок, що аграрний бізнес – це система відносин, яка приводить до виникнення справи, організованої одним чи декількома ефективними власниками – засновниками та асоційованими членами у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки, реалізації, а також у сфері агросервісного обслуговування процесу сільськогосподарського виробництва з метою отримання прибутку. Ефективними власниками є підприємці, які беруть безпосередню, а не опосередковану участь в організації асоційованих форм бізнесу і ставлять особисті доходи в залежність від фінансових результатів діяльності створеної ними підприємницької структури. Ефективність власності проявляється в диференціації доходів. Ефективні власники – як засновники, так і асоційовані члени – прагнуть отримувати більше доходів на одиницю власності.

Питання асоційованої участі в підприємницькій діяльності нерозривно пов'язане з питаннями структуривання капіталу. Теорії структури капіталу почали виникати у 50–60-х роках ХХ століття. За цей період сформувалося чотири основних підходи до вивчення структури капіталу. В основу традиціоналістської концепції покладено положення про можливість оптимізації структури капіталу. Протилежною за змістом є концепція індиферентності структури капіталу і неможливості її оптимізації (М. Міллер, Ф. Модільяні). Х. Де-Анжело, Р. Масюліс, Дж. Уорнер, а потім і М. Міллер дотримувались третьої, так званої компромісної, концепції. Поряд з цими трьома підходами є ще й концепція суперечності формування структури капі-

талу. Вона ґрунтувалася на тому, що різні інтереси й рівні інформованості власників, інвесторів, кредиторів і менеджерів у процесі управління ефективністю використання капіталу приводять до виникнення суперечності, усунення якої збільшує окремі складові частини капіталу.

Асоційована участь у капіталі є передумовою створення відповідних форм бізнесу. До асоційованих форм аграрного бізнесу в дисертаційному дослідженні віднесено організаційно сформоване добровільне об'єднання ефективних власників капіталу, грошових коштів, землі – засновників та асоційованих членів, яке виникає в результаті вертикальної, горизонтальної інтеграції чи контракції для спільного ведення виробничої, комерційної та агросервісної діяльності з метою покращення фінансових результатів від спільної діяльності, а також зниження виробничих і комерційних витрат та загального ризику кожного з членів. Проведене дослідження показує, що необхідність організації бізнесу в асоційованих формах виникає через відсутність в аграрних підприємств достатніх фінансових ресурсів, майна, досвіду та знань, нових технологій; у зв'язку з неможливістю здійснювати діяльність у сфері аграрного бізнесу без партнерів; у зв'язку з бажанням отримати податкові та цінові пільги і вигоди, а також уникнути підприємницьких та інших ризиків. Аграрний бізнес, організований асоційовано, має економіко-виробничі та соціально-економічні особливості, що забезпечує: гнучкість, динамізм пристосування до мінливостей технології; зниження рівня невизначеності в постачанні і збуті; обмеження монополізму та недосконалої конкуренції; спрощення механізму впровадження досягнень науково-технічного прогресу; зниження витрат учасників інтеграції; додаткові джерела фінансування; потенційну можливість забезпечувати соціальну стабільність і продовольчу безпеку; сприятливий механізм насичення ринку праці новими робочими місцями; відкритість доступу та легкість входження до аграрного ринку.

Особливості аграрного бізнесу в Україні зумовлюються характером перехідного періоду. На цьому етапі проявляється особистісний фактор розвитку аграрного підприємництва. Процес становлення агробізнесу в Україні супроводжується формуванням нових власників, що не може не впливати на поведінку, стратегію, рольову функцію підприємців. Підприємництво формується завдяки реалізації підприємливості. Основа сучасного поняття підприємництва закладена представниками австрійської школи В. Зомбартом, Й. Шумпетером, Ф. Хайєком, Л. Мізесом. Особливу роль у розробці теорії підприємництва відіграв відомий німецький соціолог М. Вебер та представники австрійської економічної школи, засновниками якої були К. Менгер, Ф. фон Візер, С. фон Бем-Баверк. У сучасній науковій літературі підприємництво найчастіше розглядається як господарська або інша діяльність окремої особи чи групи осіб, спрямована на задоволення потреб за умов ринкової економіки і досягнення економічної вигоди. Під підприємницькою діяльністю розуміють ініціативну самостійну діяльність громадян та їх об'єднань, яка здійснюється на свій ризик і під свою майнову відповідальність і спрямована на отримання прибутку. Результати бізнесу повинні бути власністю підприємця або розподілятися відповідно до

ним обраною стратегії і тактики діяльності. Основною ознакою підприємництва в аграрній сфері є те, що підприємець – це господар виробництва, який одночасно виконує функції підприємницького менеджменту.

При розгляді суті підприємництва слід виходити з того, що функція роботодавця може бути лише однією з функцій, яка реалізується в процесі діяльності підприємця. При цьому треба виділяти підприємництво взагалі, підприємницьку діяльність і підприємницьку працю. Суб'єктами підприємницької праці є роботодавці, підприємці. Підприємницька праця – це управління людьми і капіталом у різних формах його прояву і на різних стадіях обороту. Підприємницька діяльність може передбачати підприємницьку працю у разі безпосередньої участі в управлінні трудовими ресурсами і капіталом та виконанні виробничих функцій. Предметом підприємницької праці в аграрному секторі є: поєднання факторів виробництва – землі, капіталу, технології, робочої сили; сукупність управлінських, організаційних і міжособистісних відносин; інформаційний продукт як вихідний пункт раціональної соціально-економічної поведінки підприємця. Підприємницька діяльність у широкому розумінні і підприємницька праця в більш вузькому значенні приводять до створення організації. Створення організації – це процес створення системи. Створення системи на асоційованих умовах участі в капіталі спонукає підприємця до діяльності щодо узгодження інтересів асоційованих членів. Створюючи інтегровану систему бізнесу через підпорядковану організацію асоційованих членів та учасників, підприємець включається у формування та функціонування відповідної соціальної системи. Включення підприємця у процес функціонування соціальної системи є підприємницькою соціалізацією. В свою чергу, процес підприємницької соціалізації є реалізацією механізму утворення і самоорганізації системи.

Розгляд соціально-економічних явищ і процесів дає можливість визначити активну роль підприємця в аграрному секторі економіки, який за рахунок постійного пошуку і введення різних новацій створює нерівновагу на ринку продовольства та агросервісу, забезпечує тим самим динамічність процесу розвитку.

Завершальний етап аграрної реформи в Україні повинен характеризуватися достатньо високим рівнем цивілізованості підприємницьких відносин, подальшою інтеграцією та формуванням асоційованих форм аграрного бізнесу, розвитком підприємницьких структур у сфері обслуговування потреб АПК, населення сільської місцевості, забезпечення його зайнятості. Вертикальна інтеграція як основа аграрного бізнесу приводить до виникнення сільськогосподарських кооперативів як форми об'єднання капіталу підприємців, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можливо отримати лише за допомогою спільних дій. На основі дослідження зроблено висновок, що чим більше товаровиробник приділяє уваги розвитку сільськогосподарського виробництва, тим менше йому залишається часу і можливостей ефективно діяти в інших, споріднених сферах. Отже, розвиток виробництва для товаровиробників стає альтернативою успішній ринковій діяльності, яка, врешті, визначає ефективність усього господарювання. З огляду на це проблему поєднання виробничої і ринкової діяльності сільськогосподарські товаровиробники

можуть вирішити, досягнувши таких розмірів виробництва, які дадуть змогу утримувати власні спеціалізовані служби постачання і мережі збуту продукції, переробні та інші підприємства. Проте існують оптимальні розміри виробництва, і зростання масштабів агробізнесу не обов'язково є результативнішим та ефективнішим, диверсифікація видів діяльності погіршує керуваність. Другий шлях пошуку можливостей поєднання виробничої і ринкової діяльності – це користування послугами ринкових посередників на контрактній основі. Оскільки всі посередники працюють з метою отримання прибутку, то інтереси товаровиробника вступають у суперечність з інтересами посередників. На противагу першим двома третім шлях, за допомогою якого сільськогосподарські товаровиробники можуть не лише забезпечити гармонію виробничої і ринкової діяльності, а й стати рівноправними, конкурентоспроможними учасниками ринкових відносин, – це шлях вертикальної інтеграції та створення асоційованих форм аграрного бізнесу з метою проникнення у суміжні з сільськогосподарським виробництвом сфери діяльності для забезпечення контролю за рухом створеної у господарстві продукції й отримання прибутку.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аграрний бізнес є органічним структурним елементом ринкової економіки. Цей сектор завжди відіграв роль необхідної передумови створення ринкового середовища. Саме аграрні реформи приводили до подальшої демократизації будь-якого суспільства. Така специфіка та своєрідне функціональне призначення аграрного бізнесу набувають особливого значення для країн, які йдуть шляхом відтворення ринкової системи господарювання на селі. Здатність аграрного бізнесу до структуроутворення ринку висуває завдання його відродження та ставить у число першочергових заходів реформування економіки України.

Роль та функції аграрного бізнесу з огляду на його загальноекономічні позиції полягають не тільки у тому, що він є одним із важливих дійових факторів економічного розвитку суспільства. Його важливою функцією є сприяння формуванню диверсифікованої інфраструктури національного ринку, що, в свою чергу, спонукає підприємства різних галузей економіки до поглиблення інтеграційних процесів із сільським господарством. У результаті цього стає можливим трансформація моделі агропромислового комплексу у високоінтегровану національну систему аграрного ринку зі збереженням і примноженням агропромислового капіталу і зміцненням продовольчої безпеки країни.

Завдяки політиці реформ в Україні швидко зростає число обслуговуючих асоційованих підприємств аграрного бізнесу. Практичний досвід їхньої діяльності показує, що вони покращують фінансово-економічні показники виробників, які їх утворили, за рахунок реалізації продукції більшими партіями і вищої якості, створення конкурентного середовища у сфері переробки сільськогосподарської продукції, прискорення інтеграційних процесів технологічно поєднаних підприємств. Однак розвиток асоційованих підприємств в Україні стримується через різні причини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Значною мірою це зумовлено низьким рівнем організаційної роботи та недостатньою підготовкою керівників і спеціалістів місцевих органів управління.

Необхідно комплексно обґрунтувати закономірності та особливості формування і становлення асоційованих форм аграрного бізнесу. На відміну від інших галузей, агропромислова інтеграція породжує властиву

лише їй систему відносин власності, які трансформуються під впливом асоційованої участі в капіталі, оптимізуючи як його структуру, так і сам механізм інтеграції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зіновчук В.В. Формування інфраструктури аграрного ринку на кооперативних засадах. Основні напрями високоефективного розвитку пореформованого агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. Київ : ІАЕ, 2002. 730 с.
2. Клюкач В.А. Развитие инфраструктуры в АПК. *Економіка АПК*. 2003. № 9. С. 128.
3. Лобас М.Г. Організація фермерських господарств, кооперативів, орендних підприємств, акціонерних товариств та фірм в сільському господарстві в умовах переходу до ринкової економіки. Київ, 1991. 319 с.
4. Макаренко П.Н. Развитие интеграции в агропромышленном производстве как одно из направлений аграрной политики. *Економіка АПК*. 2000. № 8. С. 52–58.
5. Мартыанов В.П. Стратегия и тактика аграрной реформы в сельскохозяйственных предприятиях: результаты, проблемы, перспективы развития. *Механізм господарювання і економічна динаміка в АПК: Вісник ХДАУ*. 2001. № 5. С. 74–78.
6. Юрчишин В.В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації. *Економіка АПК*. 2003. № 8. С. 8.
7. Havlíček, K., Thalassinos I.E. and Berezkinova, L. 2013. Innovation Management and Controlling in SMEs. *European Research Studies Journal*. № 16(4). P. 57–70, Special Issue on SMEs.
8. Шмиголь Н.М., Єременко П.В., Рибалко О.М. Актуальні проблеми та шляхи удосконалення обліку витрат на підприємствах. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 3. С. 108–114.

REFERENCES

1. Zinovchuk V.V. (2002) Formuvannya infrastruktury ahrarnoho rynku na kooperatyvnykh zasadakh. Osnovni napriamy vysokoefektyvnoho rozvytku poreformovanoho ahropromyslovoho vyrobnytstva v Ukraini na innovatsiinii osnovi. Kyiv: IAE, 730 p.
2. Kliukach V.A. (2003) Razvytye ynfrastruktury v APK. *Ekonomika APK*, no. 9, p. 128.
3. Lobas M.H. (1991) Orhanizatsiia fermerskykh gospodarstv, kooperatyviv, orendnykh pidpriumstv, aktsionernykh tovarystv ta firm v silskomu gospodarstvi v umovakh perekhodu do rynkovoї ekonomiky. Kyiv, 319 p.
4. Makarenko P.N. (2000) Razvytye yntehratsyy v ahropromyshlennom proyzvodstve kak jedno yz napravleniy ahrarnoi polytyky. *Ekonomyka APK*, no. 8, pp. 52–58.
5. Martianov V.P. (2001) Stratehiya y taktyka ahrarnoi reformy v selskokhoziaistvennykh predpriyatiyakh: rezultaty, problemy, perspektivy razvytya. *Mekhanizm hospodariuvannia i ekonomichna dynamika v APK: Visnyk KhDAU*, no. 5, pp. 74–78.
6. Iurchyshyn V.V. (2003) Kontseptualni osnovy rozrobky novitnoi ahrarnoi polityky ta yii realizatsii. *Ekonomika APK*, no. 8, p. 8.
7. Havlíček K., Thalassinos I.E., Berezkinova L. (2013) Innovation Management and Controlling in SMEs. *European Research Studies Journal*, no. 16(4), pp. 57–70, Special Issue on SMEs.
8. Shmyhol N.M., Rybalko O.M., Yeremenko P.V. (2015) Aktualni problemy ta shliakhy udoskonalennia obliku vytrat na pidpriyemstvakh. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 3, pp. 108–114.